

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Búcsú Pusztai Ferentől (1940–2021)*

Korán, 81. életévében elment Pusztai Ferenc a minden halandók útján. Fájdalmas veszteség ez nem csupán családtagjainak, hanem barátainak, tanítványainak, munkatársainak is. Az elhunyt a Veszprém megyei Monostorapátiban született 1940. október 25-én, s idén, szeptember 23-án Budapesten, kórházban hunyt el. Édesapja kántortanító, később igazgató volt Káptalanfán. 1994-ben róla nevezték el a káptalanfai iskolát. Feri többször is visszaemlékezett szüleire, különösen matematikatanár édesapjára, mert neki példa volt, akinek az ételelveit magára nézve is kötelezőnek tartotta. Szülőfaluját gyakorta s nosztalgiaiával emlegette. Sümegi középiskolás kollégista korában tanulta meg, mit jelent egy eleinte idegen, de idővel összekovácsolódó közösség összetartó, védő és fegyelmező ereje.

Az ELTE Bölcsészkarán végzett magyar és történelem szakon. Bölcsészhallgatóként a patinás múltra visszatekintő Eötvös Kollégium tagja volt. Kollégista társai Páternek nevezték, s így emlegetik mindmáig. Mert feladatainak végzésében, kapcsolataiban, egész életvitelében mindig komoly, szavatartó volt. Segítőképzőnek, lelkiismeretesnek, szerénynek, halk szavúnak ismertük, aki mindenféle allűr, a fontoskodás és a tolakodás legcsekélyebb jele nélkül élt. Mindvégig jellemezte az a férfiúi szemérem, visszafogottság, nagy fokú tapintat, amellyel csak ritkán találkozhatunk. Kivételes munkaerőkölsére is jellemző jegyeként emlékezünk. A diploma megszerzése után az ELTE Magyar Nyelvtudományi Tanszékére került, s annak volt tagja nyugalomba vonulásáig. Tóth Gábor, az Eötvös Kollégium akkori igazgatója jó pedagógusi érzékkel szeniornak vette maga mellé.

Tanszékét szerette. Gyakran emlegette Benkő Lorándot és a Benkő-tanszékét. A tanszéki hírek mindig foglalkoztatták. A hírek hallatán felvidult vagy elszomorodott. 65. születésnapjára majdnem 600 oldalas tisztelgő kötet készült 101 tanulmánnyal, 140 gratulálónak a név szerinti megnevezésével.

Közösségi ember, sőt közszolga volt. Ahogy maga írta: „Mindig csapatban dolgoztam, azaz csapatban éltem”. 1980 és 1990 között a közélet frontvonalában állt. Pedig a funkciókat nem kereste. Azok találták meg őt. Így lett egyebek mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetem vezetői részlegének, majd a Művelődési Minisztériumnak miniszterhelyettesként a tagja. Ott is ugyanaz az ember, segítőkész kolléga maradt, aki előtte volt. Miért hagyta ott ezt a területet? „[M]ert én a közéletben is tanári eszközökkel éltem, s a politika közege nem ez a szerszámkészlete” – írta. Az egyetemen mindig, közéleti elfoglaltsága idején is tartott órát, mert azt tanári kötelességének tartotta. Segített, ahol tudott. Az Eötvös Kollégium mellett állt a Kollégiumra nézve nehéz időkben. Támogatta segítségre szorult

* Elhangzott 2021. november 4-én a Kispesti Temető ravatalozójában. Az elhunyt végakaratának megfelelően sírja mellett elhangzottak a Halotti beszéd és könyörgés szavai is Juhász Dezső felolvasásával.

kollégáit. Közbenjárásának volt köszönhető a monostorapáti templom tetőzetének a felújítása – hogy néhány példát említsék.

Nyelvészként is csapatmunkás volt. Így lett A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának és A magyar nyelv nagyszótárának munkatársa, a Magyar értelmező kéziszótár második, átdolgozott kiadásának a főszerkesztője, két magyar nyelvtörténeti szintézisnek (Magyar nyelvtörténet, 2003 és A magyar nyelvtörténet kézikönyve, 2017) szerkesztő- és szerzőtársa. A magyar szókészlet, stílus és nyelvtörténet kitűnő ismerője, szorgos kutatója, fontos tanulmányok szerzője volt. Bámultuk, hogy mennyi – nem csak nyelvészeti – folyóiratot olvasott. Ennek mintegy folyományaként gyűjtötte az új szavakat, s CD-sorozatában kollégái rendelkezésére bocsátotta őket (Tanári példák könyve hat részletben). A Nyelvészkönyvtár pedig nyelvészeti tematikájú fénymásolatokkal gazdagította.

A szaktárgya iránti vonzalom, a diákok iránti emberi figyelem és a velük közös gondolkodás és gondolkodtatás tanári vértetének természetes tartozékai voltak. Értett ahhoz, hogyan lehet a száraznak gondolt nyelvészeti órákat élménnyé tenni. Mint kitűnő és lelkiismeretes tanárt hamar megszerették tanítványai. De a bratyizás hamis pedagógiai útjára sohasem lépett. Érzékletesen, választékosan fogalmazott. Írásai, hozzászólásai magukra vonták a figyelmet, gondolatébresztők voltak. Szavainak súlya volt, a fecsegés távol állt tőle. Tanítványainak kéziratos/gépírási szemináriumaihoz írt följegyzései valóságos lektori jelentések voltak. Stílusa nem ritkán egyenesen gyönyörködteti olvasóját. Pusztai Ferenc minden más irányú tevékenysége mellett tanár volt és maradt mindvégig. Aki pontosan tudta, hogy a tanár személyisége milyen fontos pedagógiai eszköz a szakmai tudás mellett.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság választmányának és a Révai-emlékbizottságnak évtizedeken át aktív tagja volt. Hűségesen látogatta a társasági előadásokat is, s gyakran hallhattuk stílusában mindenkor választékos, okos hozzászólásait. Elnyerte az Akadémiai Díjat és a Pais Dezső-díjat is. A Magyar Nyelv című folyóirat szerkesztőbizottságának hosszú időn át tagja volt.

Azt mondta egyszer: stresszes életem volt. Utolsó éveit mindezt jóval felülmúló, embert próbálóan nehéz évek voltak. Az általa alkotott találó metaforákkal, az elszigeteltséget pontosan kifejező „szigetlakó”, „barlanglakó” jelzővel jellemezte eme, a korábbi évtizedektől élesen elkülönülő életszakaszát. A nagyszótári szócikkek ellenőrzése, a szótári munka volt számára az éltető, terápiás funkciójú mindennapi feladat (nulla dies sine linea). Nagy türelemmel hordozta a kiszolgáltatott helyzet jelentette kötöttséget, gondokat. Hogy mennyi belső vívódáson, gyötrő töprengésen kellett keresztülmennie, csak ő tudná megmondani. Többször hallottam tőle, hogy lánya gondoskodó szeretete nélkül nem élne már.

Hitvesének tavalyi elvesztésekor mélyen emberi szavak törtek fel belőle. Rövid, szomorú híradása így szólt: „Ida tegnap a kórházban meghalt. Leírtam, de nem értem!” Egészségi állapotának nyomasztó tudata vezették el a bibliai Jób könyvének az olvasásához. Megrázó volt olvasni, ahogyan megköszönte a tanszéki kollégáknak a kiskarácsonyi üdvözlőlapot: „Megtiszteltem és baráti nyomatékmal köszönöm a valóban megrendítő gesztust, az utánam nyúló kezeket”.

Milyen jó volt, hogy felidézve Eötvös-kollégiumi emlékeinket, önfeledten tudott nevetni. Olyan jó volt ilyenkor hallgatni és látni őt! Remény ébredt bennem, hogy talán mégiscsak magunk között tudhatjuk még éveken át.

S íme, most itt állunk a búcsúzó szomorúságával, a tehetetlenség bénító érzésével. Szomorúan búcsúzom tőle az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyarnyelvszéinek,

a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak, az Eötvös Collegiumnak, elsősorban azonban volt tanszéke mai tagjainak a nevében. Abban a biztos tudatban, hogy elbúcsúzunk ugyan Pusztai Ferenc földi hamvaitól, de felejtethetetlen jó emléke velünk és bennünk marad életünk végéig.

Kedves Feri, kedves Tanár Úr! Nyugodj békében! Isten veled!

KISS JENŐ

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Benkő Loránd emléktáblája előtt*

Tisztelt Egybegyültek, kedves Mindnyájan!

Benkő Loránd, a magyar nyelvtudomány kiemelkedő tudósa volt, aki száz évvel ezelőtt született és tíz éve már nincs közöttünk. A pesti egyetem bölcsészkarán 1946 óta dolgozott, 1959-től tanszékvezető egyetemi tanárként, nyugalomba vonulása után, amely nem jelentette tudományos tevékenységének a végét, emeritus professzorként. A Magyar Tudományos Akadémiának 46 éven át volt tagja. Idén, a centenáriumi évben jött el az idő, hogy emléktáblával is tisztelegjünk a magyar nyelvtörténet iskolateremtő alakjának az emléke előtt. Az emléktábla ügyét több intézmény is támogatta. Köszönet illeti a Magyar Tudományos Akadémiát, a XIII. kerület Önkormányzatát, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészkarát, végül, de nem utolsó sorban a Magyar Nyelvtudományi Társaságot, amelynek Benkő Loránd 29 éven át elnöke volt.¹

Benkő Loránd 1954 október 11-e óta, tehát 57 éven át itt, ebben a házban, amely előtt állunk, egy III. emeleti lakásban lelt otthonra. Itt írta nyelvtudományi művei, tanulmányai hosszú sorát. Mikor idekerült, az utcát még Sziget utcának nevezték. A Professor úrnak nagy dolgozószobája volt, amit nemzedékem tagjai már könyvekkel teli állapotában ismertünk meg. Nagy becsben tartott íróasztala mellett töltötte otthoni idejének jelentős részét. Hogy ő a magyar nyelvtudomány-történetnek is kitűnő kutatója lett, részben akár véletleneknek is köszönhető. Szeretett mentorától, tanszéki elődjétől, Pais Dezsőtől megtudhatta mindazt, ami a két világháború közötti magyar nyelvtudományra nézve fontos volt. De bizonyára szerepet játszott az is, hogy a magyar nyelvtudomány-történet két relikviája közegében élt: otthoni íróasztala Horger Antalé volt eredetileg, az egyetemen pedig elődjétől örökölte meg Gombocz Zoltán íróasztalát – márpedig ezeknek bizonyosan volt múltidéző és emlékeztető hatása. Radnóti utcai lakásának dolgozószobája jelentette számára azt a békés, meghitt háttérrel, amelyben zavartalanul élhetett kedves tudományának. Párját ritkító tudományos teljesítménye létrejöttének ez egyik fontos feltétele volt. III. emeleten levő szobájába, a magasba alig hallatszott föl az utca zaja, nem is zavarta a nyelv titkait fürkésző kutató többnyire az éjszakákba hosszan belenyúló, ihletett alkotó óráit.

* Elhangzott az emléktábla-avatáson 2021. december 17-én (Budapest XIII. kerület, Radnóti Miklós utca 19/B).

¹ Az emléktábla elkészítését Szabó Virág szobrászművész asszonynak köszönjük. Koszorút a XIII. kerület Önkormányzata nevében Magos Péter önkormányzati képviselő, a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében Juhász Dezső főtitkár, az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete nevében Farkas Tamás intézetigazgató helyezett el.

1. ábra
Az emléktábla

Benkő Loránd a 20. század második felének kiemelkedő magyarnyelvéssze volt. Munkássága több területre is kiterjedt, tudományos érdeklődése széles spektrumú, szerteágazó volt. Ez a sokoldalúság volt az egyik feltétele annak, hogy iskolateremtő nyelvtörténész lett. Sokrétű és igen eredményes tudománytervező és -szervező tevékenysége kortársai fölé emelték őt. Olyan tanszéket épített föl, amelyet irigykedve emlegettek, nem csak a háta mögött. Tanárnemzedékek hosszú sora volt tanítványa, de kiemelkedett a szakmai utánpótlás nevelésében is. Türelem és empátia, szigorúság és jóindulat jellemezte. Nevéhez olyan nyelvtörténeti szintézisek létrejötte fűződik, amelyek kutatócsoporti összefogásban az ő vezetésével és szervezésében születtek, s amelyek szilárd alapjai lesznek a jövőben is a magyar nyelvtörténeti kutatásnak. Óriási munkabírása s párját ritkító, töretlen munkakedve volt. Láthattuk őt kórházi ágyon is tollal a kezében, s nyelvjárási gyűjtések alkalmával a buszban, amint a Magyar Nyelvet szerkeszti.

De nem tartozott azok közé, akiknek számára csak a tudomány létezett. Természetszeretete, kertészkedő szenvedélye, a sport iránti érdeklődése, az egyetemi és akadémiai ügyekben való szerepvállalása, a tanszéki nyelvjárásgyűjtő-művelődéstörténeti és honismereti

kirándulásokon a hallgatóktól is megismert közvetlensége és humorérzéke, mindenkor való segítőkészsége megmarad azok emlékezetében, akik ismerhették őt. Mindennek ismeretében nem csoda, hogy egykori tanítványai és munkatársai nemcsak kivételesen szerencsés tanítványoknak és munkatársainak éreztük, sőt tudtuk és tudjuk magunkat, de hiteles tanúi is vagyunk tudói és emberi nagyságának. Hirdesse ez az emléktábla is a nagyszerű tudósnak és embernek az emlékét, akinek oly sokat köszönhet a magyar nyelvtudomány és az egyetemi oktatás. Benkő Loránd méltó arra, hogy nevét megőrizze az utókor.

A jeles tudósra való emlékezést testamentumnak tetsző soraival zárom. 80. születésnapján hangzottak el: „Azt remélem, hogy nyelvésztársaim anyanyelvükre mindig féltő gonddal ügyelnek majd. Azt kívánom, hogy a nyelvtudománnyal, a magyar nyelvvel való foglalkozás legyen szívügyük, s leljék örömeiket benne. Az anyanyelv roppant fontosságához nem férhet kétség, ezért közömbösek tudománya iránt sem lehetünk. Se ma, sem a jövőben!” (MNY. 2002: 112).

KISS JENŐ

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Grétsy László 90 éves

„azon szerencsés emberek közé tartozom, akiknek a munkájuk egyúttal a hobbijuk is”

Aki a szót megragadja
sugarát is ragyogtatja
árnyékát is megmutatja.

Aki a szót elcsépeleli
fényét árnyát elkeveri
magasságát porba veri.

(Weöres Sándor: Szó)

„Én nyelvművelő nyelvésznek vallom magam, amellet, hogy tudományos tevékenységem is van. Örülök, hogy a régi korok szófejtéseit – bár ma is fontos területnek tartom – felcseréltem a mai kor nyelvhasználatának kérdéseivel, mert ezek is nélkülözhetetlenek. Különben a nyelvészet minden ága összefügg egymással, mindegyik egyformán szükséges. Minden mai jelenséget úgy kell megvizsgálni, hogy honnan, miből fejlődött ki” – olvashatjuk Grétsy László összegező szavait a róla készült friss interjúkötetben (A nyelvész emberközelből. Grétsy László. Tinta Könyvkiadó, 2022. 99; az interjúkat ERDÉLYI ERZSÉBET készítette; a továbbiakban az „i. m.” megoldású hivatkozások erre a könyvre utalnak). A Tanár Úr minden szava – mint minden nyilatkozatában – fontos és igaz, sőt továbbgondolásra ösztönöznek.

Miért ne volna a nyelv művelés tudományos tevékenység? Egy nyelvi jelenség elemzéséhez nagy háttértudás szükséges: ismerni kell a nyelv történetét, grammatikáját, grammatikájának történetét, az írók, költők nyelvhasználatát, a nyelvjárásokat, a rétegnyelveket, magának a nyelv művelésnek a történetét, az írói nyelv művelést – hogy csak a legfontosabb területeket említsem. Alapos és sokoldalú felkészültségre van szükség. A nyelv művelés – lehet, hogy erre a megállapításra felkapják fejüket olvasóim – a jelenben élő nyelvtörténet: diakronia a szinkroniában. Felfigyelünk egy jelenségre, elemezzük, megállapítjuk helyét a nyelvi rendszerben, s lehetséges, hogy ez a jelenség rögzül: adat lesz egy későbbi kor nyelvtörténetének. Például nem is olyan régen hallottuk a figyelmeztetést: a *koordinál* szóban ügyeljünk a két *o* elkülönült kiejtésére; ma már csak *kordinálnak* a médiumokban, csak így hallatszik (most még sérti fülünket, de majd megszokjuk); biztosan lezajlott a kiejtés változása, majd valamikor egy következő helyesírási szabályozás szentesíti. A Nyelv művelő kézikönyvben a *koordinál* még nem szerepel, de benne van a szintén latin eredetű *kooperáció*, *kooperál*, a következő megjegyzéssel: „a latin szóelemek ismerete híján sokan egyetlen rövid *o*-val ejtik e szót (két *o* helyett).” A Nyelv művelő kéziszótár már hozza *koordinál*, *koordináció* kiejtésével kapcsolatos problémát. (Persze, ajánlatosabb volna a magyar megfelelőket használni: *összehangol*, *összeegyeztet*, *elrendez*.) A nyelvtörténetész majdan megállapíthatja, hogy a jelenség a kilencvenes évek elején bukkanhatott fel, s a harmadik évezred húszas éveire rögzült.

Vannak olyan nyelvészek, akik egyetlen jelenséggel vagy egyetlen korszakkal foglalkoznak egész életükben, mondjuk egyetlen nyelvjárással, névszói ragokkal, diskurzusjelölő partikulákkal és még sok egyébbel. Mindez rendben van, hasznos tevékenység, bővíti ismereteinket. A nyelv művelő nem engedheti meg magának ezt a luxust: a nyelvészet minden területén tájékozottnak kell lennie, a nyelvtörténetben, a nyelvjárásokban, a rétegnyelvekben, a médiumok nyelvezetében stb. Ezért is tájékozatlanságra valló és végtelenül felelőtlen cselekedet a nyelv művelés támadása, tudományos voltának kétségbe vonása (szerencsére ezek az ezredforduló táji hullámverések mára elcsitulak).

Lehetséges, hogy a következő állításom is meglepő lesz: a nyelv művelés hozta létre a nyelv tanítást és az egész nyelvtudományt. Igen, meglepő lehet ez a kijelentésem, de igaz, és ajánlatos észben tartani. A retorika történetét ismerők tudják, hogy a retorika régen keletkezett, már az Iliászban is szó esik az ifjak retorikai neveléséről, s a retorika alapvető művei a Kr. e. 4. században születtek; az első nyelvtant jóval később, a Kr. előtti második században írták. A szónok feladatai körébe tartozott a stílus, a stílus erények vagy stíluskövetelmények művelése, ezek: világosság, illőség, ékesség és – nyelvhelyesség! A nyelvhelyesség az alap! „Kergesd ellenfeled nyelvhelyességi vétségbe, s nyert ügyed van” – olvashatjuk a Szofisztikus cáfolatokban, Arisztotelész egyik művében. Retorikája harmadik könyvében a nyelvhasználatra vonatkozó tanácsok is olvashatók. Egy amerikai klasszika-filológus GEORGE KENNEDY Comparative Rhetoric című könyvében (1998, vö. a Retorikai Lexikon szócikkeivel) azt írja, hogy az írásbeliség nélküli népek körében is él az az igény, hogy bizonyos alkalmakkor emelkedettebb stílusban, igényesebben beszéljenek, az illőség vagy a helyénvalóság (újabb terminus!) követelményének megfelelően. Egyszerűen benne van az emberi természetben. Ma is. „Még most is gyakorta megállítanak, megszólítanak, kérdeznek tőlem, és örömmre szolgál, nem érzem tehernek. Rengeteg levelet kaptam olyan emberektől, akiket valamilyen nyelvi kérdés nem hagyott nyugodni” – mondja Grétsy László (i. m. 97).

Óriási jelentőségű tehát az emberek tájékoztatása, valamint a tájékoztatáshoz szükséges elméleti alap megteremtése. Mindkét területen kiemelkedően jelentős Grétsy László tevékenysége. Idézzük fel először az elméleti alap megteremtését, utána a tájékoztatást, az ismeretterjesztést.

Grétsy Lászlónak számos jelentős tudományos művet köszönhetünk. 1962-ben jelent meg máig alapvető könyve: A szóhasadás (a nyelvi változás elnevezése tőle származik). Tulajdonképpen hétszáz oldalas kandidátusi dolgozatának rövidített változata, alcíme: Egy kevésbé számba vett szóalkotásmód típusai és szerepe irodalmi és köznyelvünk fejlődésében; vizsgálja a köznyelvben, a köznyelv és a nyelvjárárok viszonylatában, a nyelvjárárokban, a nyelvi rétegekben (i. m. 55–60). Rövidesen követte 1964-ben a Szaknyelvi kalauz, ennek anyaga csaknem félszáz szaklap átvizsgálásából származik (i. m. 69), majd 1978-ban jelent meg a Hivatalos nyelvünk kézikönyve.

Nyelvművelésünknek összegezése a kétkötetes Nyelvművelő kézikönyv (1980, 1985, KOVALOVSKY MIKLÓSSal szerkesztette), valamint a Nyelvművelő kézisztár (1996, KEMÉNY GÁBORral; második, átdolgozott kiadása 2005-ben jelent meg). A szócikkek tartalmazzák a nyelvi tény grammatikai, jelentéstani leírását, rendszerbe helyezését, stilisztikai és nyelvhelyességi besorolását, helyénvaló használatát, végül a szakirodalmat. A kétkötetes Nyelvművelő kézikönyv manapság bajosan vásárolható meg, pedig nagyon nagy szükség volna (vagy lenne?) rá. Hiányát némileg pótolja a belőle készült Melyiket válasszam? Háromszáz tanács a helyénvaló szóhasználathoz (GRÉTSY– KISS szerk. 2022, jelen írás mottója ebből a könyvből való). A *volna* – *lenne* szócikke hosszú, a leírtak illusztrálására csak az első bekezdését idézem:

„A *van* létige feltételes módú jelen ideje a *volna*. Újabban igen gyakran áll helyette a jövőre utaló *lesz* feltételes jelene, a *lenne*. E változatnak egyrészt az az oka, hogy a *van* hiányos alakrendszerét a *lesz* egészíti ki, s így a két ige ragozása könnyen keveredik, másrészt pedig az, hogy a *lesz* igének eredetileg a beálló változásra utaló jelentése (= valamivé válik) folytán a *lenne* is dinamikusabb, nyomatékosabb, mint a változatlan létezés, állapotot kifejező *van*hoz tartozó *volna*. De terjedésének az is oka, hogy a feltételesség és az óhaj rendszerint valami bekövetkezendőre vonatkozik (pl. De jó *lenne* fürödni!) A *volna* helyében használt *lenne* azonban e szerepe folytán bizonyos tekintetben semleges idővonatkozásúvá vált. Pl.: Szeretném, hogyha szeretnének | S *lennék* valakié” (Ady: Szeretném, ha szeretnének). [Bekezdés.] A *lenne* terjedésének tehát megvan a nyelvi oka, s a csere általában nem is okoz értelmi zavart.”

Érdemes a folytatást elolvasni, érdemes kézbe venni a Melyiket válasszam? könyvecskét! De visszatérve Grétsy László tudományos műveinek a felsorolásához, meg kell jegyezni egy érdekes tény. Az interjúkötetből kiderül, hogy mindegyiket – természetesen a Szóhasadás kivételével – az Akadémia felkérésére készítette el (a felkérést többnyire a Nyelvtudományi Intézet közvetítette). Vajon intéz-e manapság az Akadémia – amelyet végül is a magyar nyelv művelésére hoztak létre – hasonló felkéréseket? Téma *volna/lenne* bőven. Az ok olvasható az interjúkötetben. „Nyelvészeti könyvek, főleg szakkönyvek sokáig főleg az Akadémiai Kiadónál jelentek meg, de úgy tapasztalom, úgy tudom, hogy ez a nagy múltú intézmény Akadémiai Kiadó Zrt. cégelnevezéssel az utóbbi időben legfőképpen két- és többnyelvű szótárakkal foglalkozik. Ugyanakkor bő két évtized óta a Tinta Könyvkiadó az, amelyik felkarolta a nyelvészeti könyvek s az egynyelvű szótárak ügyét” (i. m. 122).

A millenniumra, az Országos Erdészeti Egyesület felkérésére született meg A mi nyelvünk című gyűjtemény (GRÉTSY szerk. 2000); ezt mondja róla Grétsy László: „Én, megkapva a felkérést, azonnal azt éreztem, ritka öröm számomra, hogy törekvéseink így egybeesnek. Én ugyanis akkor már hosszú évek óta dédelgettem magamban azt a gondolatot, hogy összeállítok egy olyan bőséges, tudatos gyűjtésen alapuló s lehetőleg magyar anyagot magába foglaló kötetet, amelyben költők és írók, tehát az anyanyelvvvel már hivatásuknál fogva is a legszorosabb alkotó kapcsolatban álló emberek mondják el gondolataikat, érzéseiket legfőbb munkaeszközükről, a magyar nyelvről” (i. m. 147). A kötet élén Ábrányi Emil híres, régebben sokat szavalt költeménye áll, majd Ady következik, utána Ágai Ágnes (gimnáziumi tanárom volt), a sort az irodalomból és hazájából száműzött Zilahy Lajos zárja; az írók, költők tehát betűrendben követik egymást, csaknem háromszázan, rövid ismertetőkkel bevezetve. „E gyűjteménnyel szeretném elérni, hogy a jövőben a haza és a hazai nyelv, a nemzeti tudat és az anyanyelv még szorosabban idézzék fel egymást, kapcsolódjanak össze egymással” – olvassuk az előszóban.

A nagyközönség természetesen leginkább vonzó, hatásos ismeretterjesztő szerepeiből, nyelvművelő cikkeiből (pl. Élet és Tudomány, Szabad Föld, Édes Anyanyelvünk), rádióműsoraiból (Magyarán szólva, Értsünk szót!), tévéműsoraiból (Álljunk meg egy szóra!, Gyöngyök, Szószóló) ismeri a Tanár Urat. A rádióműsorokat harmincöt éven át vezette, a tévés műsorok bő tíz évig éltek. Száznegyvennél több sajtóorgánumba írt tanulmányokat, cikkeket; több mint tíz lapban volt évekig rovata; az Élet és Tudomány anyanyelvi rovatát hatvan éve vezeti, az Édes Anyanyelvünket harminc évig szerkesztette; csak a Szabad Földbe 1039 cikket írt! (Az interjúkötet IV. fejezetében olvashatók ezek a lenyűgöző adatok.) A sok-sok cikkből, előadásból számos kötet született: Álljunk meg egy szóra!, Anyanyelvi séták, A magyar nyelvről, Vallomások, Anyanyelvünk tájain, Anyanyelvi örjárat.

A nyelvművelésről vallott elveit a következőképpen foglalta össze: „Az emberközpontú nyelvművelés kifejezést Lőrincze Lajos indította útjára, mert a nyelvközpontúság helyett fontosabbnak érezte a kommunikációs funkciót, a nyelvnek az emberi érintkezésben betöltött szerepét. Bárczi Géza ezt nehezményezte, mert – indoklása szerint – a nyelv mindig az embert szolgálja, bármilyen formában használjuk is. Lőrincze azzal érvelt igaza mellett, hogy nem elég a nyelvre figyelni, a használatára nagyobb hangsúlyt kell tenni. Én tovább léptem, hiszen a magyar nyelvet beszélő közösség nem szűnik meg a jelenlegi országhatároknál. Trianon óta a határainkon kívül rekedt magyarságról sem szabad megfeledkeznünk. Így született meg a nemzetközypontú nyelvművelés szakkifejezés. A Kárpát-medencei nyelvi versenyek (pl. szónokverseny, helyesírási verseny, szavalóverseny) egyre szaporodó száma erőteljesen jelzi: szükség volt a terminológia kiszélesítésére” (i. m. 113). 1999 novemberében elindítottuk az ELTE tanárképző főiskolájának szervezésében a Kossuth-szónokversenyt, Grétsy László azonnal az ügy mellé állt. Előadást tartott a nyitó konferencián a szónoki „invenció” összetevői avagy a nyilvánosság előtt szereplő szónok kompetenciája címen, a következő évtől pedig többször betöltötte a zsűrielnöki tisztelet. A díjkiosztásokon elhangzó értékelése, beszéde mindig tanulságos élmény volt. (A szónokversenyeket és a hozzájuk kapcsolódó retorikai konferenciákat jelenleg az ELTE Tanító- és Óvóképző Kara szervezi, s folytatja a Régi-új retorika könyvsorozat kiadását.)

A nyelvműveléshez és a nyelvi ismeretterjesztéshez szorosan kapcsolódik a nyelvi játékokkal való foglalkozás. A feladványok, a rejtvények nemcsak szórakozást nyújtanak, hanem kiváló oktató-ismeretterjesztő „eszközök” is. Összefoglalásuk a Nyelvi játékaink

nagy könyve (GRÉTSY 2012), a szerző egyik legsikerültebb könyvének tartja. „A társadalomnak, például a diákoknak is fontosak a különféle nyelvi játékok, mert ezek, ha ott vannak az ehhez szintén hozzáértő tanár eszköztárában, nagy segítséget jelenthetnek nehéz ismeretanyagoknak elsajátíttatásához, de nekem még ennél is többet érnek, mert számomra elengedhetetlen hobbi, szinte létszükséglet a nyelvi játékokkal való foglalkozás” – hangzik a vallomás (i. m. 87), s bizonyíték rá a máig vezetett Pontozó című rovat az Édes Anyanyelvünk folyóirat utolsó lapjain.

A tudomány szervezésében, a közéletben is kivette részét. Most csak két eseményre hívom fel a figyelmet. Az 1989-ben alakult Anyanyelvápolók Szövetségének, az egyik legnagyobb magyarországi civil szerveződésnek előbb főtitkára, alelnöke volt, jelenleg ügyvezető elnöke. Visszaemlékezése tanulságos: „1989. április 8-a. Ezen a napon alakult meg az Anyanyelvápolók Szövetsége. Mint ennek az egyesületnek kezdetétől fogva valamilyen tisztségviselője, elárulhatom, élénk vita előzte meg a névválasztást. Az eredeti elgondolás ugyanis ez volt: Nyelvművelők Szövetsége, vagy ennek valamilyen változata, például Anyanyelvünk Művelőinek Szövetsége. A jelenlevők többsége azonban úgy vélekedett, hogy a nyelvművelést egészében ellenző hangoskodók magát a szót is besározták, bemocskolták, s ezért lett a megalakuló testület neve inkább Anyanyelvápolók Szövetsége. Napjainkra ez a beszennyezettség már nemigen érződik, de a Szövetség természetesen már megmaradt akkor választott nevével, amelynek az ismertsége és elismertsége egyaránt állandóan növekszik” (i. m. 107). Grétsy László nemcsak a Szövetségért tevékenykedett, hanem abban is része volt, hogy a Magyar Nyelv Napja november 13-a lett, azért, mert 1844-ben ezen a napon lett államnyelv a magyar. Az országgyűlés 2011. szeptember 26-án egyhangúlag szavazta meg (i. m. 79).

Tudományszervezői, tudományos ismeretterjesztői, közösségi beállítódását jól mutatja, hogy számos alapvető, többszerzős munka szerkesztője, sőt kitalálója, szervezője. E tekintetben szinte egyedülálló a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 1999–2013 között meghirdetett anyanyelvi pályázatainak kitalálása, gondozása, amelynek eredményeként tizenhárom remek tanulmánykötetet jelent meg GRÉTSY LÁSZLÓ és BALÁZS GÉZA szerkesztésében: Anyanyelvünkről anyanyelvünkért, Nyelvi illem – nagyszüleink kiskorában, Szójátékos anyanyelvünk, Informatikai technológia és nyelvhasználat, Anyanyelvi rejtvénytár, „A nyelv néktek végső menedéktek...” Küzdelem a magyar nyelvért a három régióban, Sportnyelvünk a 21. század elején, A 20. századi magánlevelek világa, Új jelenségek a magyar nyelvben, Az európai unió és a nyelvek, Az anyanyelv az életben, Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében, Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai. A kötetek anyagát a beküldött pályázatokból készített válogatás képezi, kincsesbánya a jövő nyelvművelői és nyelvtörténészei számára.

Az életmű óriási: nagy összefoglalások, ismeretterjesztő kötetek, cikkek, előadások, közéleti tevékenység, zsűrizések. „Lehet, hogy hihetetlenül hangzik, de azon szerencsés emberek közé tartozom, akiknek a munkájuk egyúttal a hobbijuk is” (i. m. 62). S ne felejtjük, hogy a nyelvművelés tulajdonképpen a jelenben élő nyelvtörténet, s a nyelvművelés igénye bennünk él, mióta csak ember él a földön.

Grétsy László hetvenedik születésnapjára egy tanulmánykötetet szerkesztettünk Eltettő anyanyelvünk címmel, 106 szerző írt bele! Úgy emlékszem, hogy a kötet címe Kiss Gábortól származik, s – ahogy az idő múlik – egyre inkább látjuk, mennyire igaza volt.

Nemzeti létünk és anyanyelvünk összefonódik, csak együtt létezünk, valóban nyelvünkötől függ létünk: anyanyelvünk éltet. Ezért is olyan fontos a nyelvünkkel való törődés, mint a lélegzetvétel. Köszönet érte!

Aranyos Tanár Úr! A Jó Isten tartsa még meg nekünk sokáig!

Hivatkozott irodalom

- ADAMIK TAMÁS szerk. 2010. *Retorikai lexikon*. Kalligram, Pozsony.
- ARISZTOTELÉSZ /1999. *Rétorika*. Ford. ADAMIK TAMÁS. Telosz Kiadó, Budapest.
- BALÁZS GÉZA – BENCÉDY JÓZSEF – DEME LÁSZLÓ – FÁBIÁN PÁL – GRÉTSY LÁSZLÓ – SZATHMÁRI ISTVÁN 2003. *Kedves Hallgatóim. Válogatás a Magyar Rádió Édes anyanyelvünk című műsorából*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- ERDÉLYI ERZSÉBET szerk. 2022. *A nyelvész – emberközelből. Grétsy László. Beszélgetőtársa: Erdélyi Erzsébet*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1962. *A szóhasadás*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1964. *Szaknyelvi kalauz*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 1978. *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. Pénzügyminisztérium Államigazgatási Szervezési Intézet, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 2000. A szónoki „invenció” összetevői avagy a nyilvánosság előtt szereplő szónok kompetenciája. In: *A régi új retorika*. Szerk. A. JÁSZÓ ANNA – L. ACZÉL PETRA. Trezor Kiadó, Budapest. 89–99.
- GRÉTSY LÁSZLÓ szerk. 2000. *A mi nyelvünk. Íróink és költőink a magyar nyelvről*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 2003. *Anyanyelvi séták. Szavaink, neveink és szólásaink születése, életútja, titkokkal teli világa*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ összeáll. és szerk. 2009. *Vallomások. Harminchárom jeles magyar kortársunk gondolatai anyanyelvünkről*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 2011. *A szavak ősvényein. Szavaink és szólásaink eredete, változásai, érdekességei*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 2012. *Nyelvi játékaink nagykönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ 2016. *Anyanyelvünk tájain*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR szerk. 1996. *Nyelvművelő kézikönyvtár*. Auktor Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KEMÉNY GÁBOR szerk. 2005. *Nyelvművelő kézikönyvtár*. Második, javított és bővített kiadás. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KISS GÁBOR szerk. 2018. *A magyar nyelvről. Klasszikus íróink és költőink anyanyelvünkről*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KISS GÁBOR szerk. 2022. *Melyiket válasszam? Háromszáz tanács a helyénvaló szóhasználatához*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – KOVALOVSKY MIKLÓS szerk. 1980, 1985. *Nyelvművelő kézikönyv I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GRÉTSY LÁSZLÓ – VÁGÓ ISTVÁN 1991. *Álljunk meg egy szóra!* IKVA Könyvkiadó Kft., Budapest.
- KENNEDY, GEORGE 1998. *Comparative Rhetoric. An historical and cross-cultural introduction*. Oxford University Press, New York.

A. JÁSZÓ ANNA

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem